

Szilágyi Ákos:

A választás hatalma

Választásos autokrácia Magyarországon

A fejlődés, amelyet – ha visszafelé is – 1989 óta Magyarország kétségtelenül bejárt a konszolidálatlan liberális demokráciától a konszolidálódó választásos autokráciáig; a plurális képviseleti demokráciától a vezérdemokráciáig; a minden politikai szereplő által játszott egyetlen játéktól (the only game in town) a játékszabályokat egyfolytában saját érdekében átíró hatalom játékáig, egyszóval a gyötrelmes kezdetektől a boldog végig, nos, a fejlődés leírhatatlan. Ezért is volna szükség mielőbbi leírására, hogy legalább elképzelhetővé váljon a történelmi idő, amikor és a társadalmi hely, ahová megérkeztünk. A következőkben erre a leírásra teszek bátortalan kísérletet a választásos autokrácia politikaelméleti fogalmának alkalmazásával.

A szabad választások eredetileg – mint azt a Samuel Huntington által a demokratizálódás “harmadik hullámaként” jellemzett világfolyamat mutatta a múlt század 70-es és 80-éveiben – a zárt autoritárius rezsimek (előbb a dél-európai és dél-amerikai katonai diktatúrák, fasisztoid tekintélyuralmak, később főleg a kelet-európai államszocialista diktatúrák) felnyitására, nem pedig a konszolidálatlan liberális demokráciák autokratikus rendszerekbe való visszazárására szolgáltak. Az autokratikus rendszerek elrozsdásodott konzervdobozainak szabad választásokkal történő felnyitása – a békés átmenet – azonban nem eredményezett egycsapásra és mindenütt teljesértékű és stabil demokráciát.

Ellenkezőleg: a liberális demokráciák – Közép-Európa államaitól Kelet-Európa és Ázsia államai felé haladva növekvő mértékben – oly mértékben konszolidálhatatlannak bizonyultak, társadalmilag oly mértékben talajtalanok voltak, oly mértékben gyengült meg az állam szociális, biztonsági, pénzügyi teljesítőképessége, oly mértékben kerekedtek felül a közhatalmon az oligarchikus magánérdekek, hogy a káosz-ként és abszolút elszegényedésként átélt szabadság körülményei között hamarosan újratermelődött az erős, tekintélyi állam és a rendteremtő vezér iránti tömegigény. A liberális demokrácia halogatott és végül is elmulasztott konszolidálása – a jogállam megerősítése, a szabadság rendjének stabilizálása, a demokrácia társadalmi meggyökereztetése – helyett ezekben az országokban a demokratizálódási folyamat autokratikus vagy fél-autokratikus lezárására került sor: a demokráciából jószerével csak a parlament és a parlamenti választás maradt meg, de még ez is a politikai versengés olyan mértékű beszűkítésével, amely ténylegesen leválthatatlanná tette a „rendteremtő” vagy a „nemzet atyja” szerepében többé-kevésbé szabad választásokon hatalomra került politikai vezéreket. A testületi, szervezeti autonómiákat, a független médiát, a gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságot ezekben a rendszerekben formálisan nem számolták föl, csak éppen az autokratikus állam – konkrétan mindig az államot megszemélyesítő, leválthatatlan politikai vezér – formális és informális kontrollja és irányítása alá helyezték, míg ő maga mindenféle kontroll alól kikerült, beleértve a választás kontrollját is. Ezért nyerte ez a demokrácia a „politikai keresztségben” először az „irányított demokrácia” (managed democracy) nevet és ezért lettek ezekben jelzős, azaz jelzőkkel megszorított demokráciákban (democracy with adjective) Belarusztól Ukrajnán át Oroszorszáig és Kazahsztántól

Kirgisztánon át Moldováig és Grúziáig a választások is a hatalom által irányítottak.

Közép-Európában a konszolidálatlan liberális demokrácia sikeres autokratikus lezárására ez idő szerint egyedül Magyarországon került sor 2010 után. És a magyar antiliberális vezérdemokrácia – ország és világ előtt – kiállta az irányított választás első próbáját: a vezéri kontroll alatt tartott, beszűkített választási rendszer, a politikai versenynek a hatalom érdekében történő újrakalibrálása végleg ráütötte a szabadalmi pecsétet az új magyar választásos nemdemokráciára: „unortodox demokrácia“, „szuverén magyar demokrácia“, messzenyúló ázsiai gyökereivel büszkélkedő „sajátosan magyar demokrácia“. Való igaz: egykor a délkelet-ázsiai nemzeti vezetők – Lee Kuan Yew, Mahathir Mohamad és Suharto – Szingapur, Malajzia, Indonézia urai is új típusú „ázsiai demokráciaként” ünnepelték saját választásos önkényuralmukat. Egyik legsajátabb vonása e másságukra büszke „ázsiai demokráciáknak“ a választások ázsiai átértelmezése volt: „A nemzeti vezetők nyíltan hangoztatták – írja William Case a választásos autokráciák jeles kutatója –, hogy az »ázsiai demokráciákban« a választásoknak nem a hatalomban történő változás a célja, hanem az, hogy a kormány visszajelzést kapjon a támogatottságában beálló változásokról és ha kell, ezek figyelembevételével igazíthasson politikáján, de a hivatalától természetesen ne váljon meg.” Így van ez most már Magyarországon is: a választás nagy nemzeti konzultációjáról megérkezett a várva várt visszajelzés a hatalom számára: „tessék folytatni!“ Mármost folytatni tovább a vadnyugati demokrácia magyar betörését, az Unió megbokrosodott bürokráciájának szuverén nemzetállami megzabolázását, a kontrollálhatatlan szabadság szigorú vezéri

kontroll alá helyezését, valamint országnak és világnak új móresre tanítását.

A választásos autokrácia (vagy választásos autoritarianizmus) fogalmát Andreas Schedler vezette be az autokratikus rendszerek demokratizálódásáról – a demokratikus átmenetekről – folyó nemzetközi politikatudományi diskurzusba. A szerkesztésében 2006-ban megjelent „Electoral Authoritarianism“ (Választásos Autoritarianizmus) című tanulmánygyűjtemény szerzői – köztük maga a szerkesztő – számos esettanulmányban vizsgálták meg a „hibrid politikai rendszerek“ új típusát, melyben vannak ugyan választások, de nincsen demokrácia (election without democracy), a választások kimenetelét pedig a „nemszabad versengés“ (unfree competition) dinamikája határozza meg. Ezt a berendezkedést nevezi Schedler választásos autokráciának (egyeduralomnak vagy önkényuralomnak), más kutatók versengéses autoritarizmusnak (competitive authoritarian regimes) vagy „nemszarnoki autokráciáknak“ (non-tyrannical autocracies). Lényegük, hogy a politikai versengés feltételeit az autokratikus hatalom különféle jogalkotási trükkökkel saját pillanatnyi érdekei szerint „kalibrálja“, így biztosítva a mindenkori versengés hatalom számára kedvező kimenetelét.

Schedler a választásos autokrácia két alaptípusát különbözteti meg: „Ha a demokrácia olyan rendszer, amelyben a hatalmon levő pártok is elveszíthetik a választásokat, akkor a választásos autokrácia olyan rendszer, amelyben mindig az ellenzéki pártok veszítik el a választásokat. Nem mellékes azonban, hogy az ellenzéki pártok viszonylagos ereje az egyes választásos autokráciákban mekkora. Ettől függően beszélhetünk »versengő választásos autokráciákról«, ahol az autokratikus vezetők nincsenek

teljesen bebiztosítva a hatalomban, és »hegemonisztikus választásos autokráciákról«, amelyekben lehetetlen szavazatokkal legyőzni őket. Előbbiekben a választási aréna a hatalomért folyó harc valódi küzdőterepe; utóbbiakban nem sokkal több, mint színház a hatalom önreprezentációja és önreprodukciója számára.“ Nos, Magyarország „hibrid rendszere“ – megítélésem szerint – jelenleg sokkal közelebb áll a választásos autokrácia hegemonisztikus, semmint versengő típusához, így a 2014-es parlamenti választás is közelebb áll a hatalom színházához, semmint az igazi, tétre menő választási küzdelemhez.

A választásos autokrácia manipulációs étlapjának szinte összes bevett fogását megtaláljuk a magyar rendszerben is (a választási körzetek újrarajzolása; az új választási szabályok által kikényszerített és ennyiben halvaszületett ellenzéki összefogás; az egyenlőség elvének megsértése a levélben történő szavazás jogának a külföldön élő magyar állampolgárok százezreitől való megvonásával és a kettős állampolgárságú határon túli magyaroknak való megadásával; a média teljes hatalmi kontrollja; a választókat megtévesztő álpártok tömeges választási indulásának előmozdítása és megfinanszírozása; és persze a választási technológiáknak nevezett teljes manipulációs arzenál, élén a „fekete PR“-ral, az ellenfelet erkölcsileg, politikailag lejárató, megsemmisítő kompromittáló anyagok mediatizálásával). A legdurvább és a demokratikus látszat megőrzése szempontjából legkockázatosabb fogások alkalmazására, amilyen például a tömeges választási csalás (láncszavazás, érvényes szavazatok önkényes értelmezése stb.), semmi szükség nem volt.

A demokrácia-deficitet az autokratikus hatalom Magyarországon is sikerrel legitimálta a gazdasági sikerekkel. E sikerek nem a gazdasági növekedésből, hanem a költségvetési

bevételek sajátos növeléséből származtak. A leválthatatlan hatalom magyar rendszerét olyan pótlólagos források leleményes megtalálásával és erőszakos bevonásával sikerült megfinanszírozni, és ezáltal demokráciadeficitjét is legitimálni, amelyekről a korábban kormányra került pártok még csak nem is álmodtak (elég a magányugdíjpénztárak vagy a takarékszövetek vagyonának tényleges államosítására, a bankokra és banki szolgáltatásokra kivetett adókra, az áfa-emelésre, a személyi adórendszer keretében lejazlott jövedelmátcsoportosításra utalni, nem beszélve az országba folyó uniós eurómilliárdokról és új paksi szerződés reménybeli dollármilliárdjairól). Egy sokféle kontroll alatt álló, félelmet nem keltő demokratikus kormány a magánjövedelmeknek ennél ezerszerte visszafogottabb megcsapolásába is belebukott volna; az autokratikus kormány számára, élén a karizmatikus vezérrel, aki nemcsak a politikai versenyt, hanem az üzleti versenyt és annak szereplőit is erős kontroll alatt tartja, a magánjövedelmek nyílt vagy trükkös megcsapolása, még hozzá az érintettek szinte minden ellenállása nélkül, semmilyen gondot nem okozott és gyakran nagyon népszerű volt. E pótlólagos költségvetési források bevonása az újraelosztásba sikertörténetnek látszik, jóllehet a valóságban a gazdasági növekedés forrásainak folyamatos felélését jelenti. Az autokratikus hatalom mindenesetre az e forrásokból képződő bevételi többletek átcsoportosításából fedezte saját középosztálya felemelésének költségeit, közben persze sajátmagáról – az új középosztály élcsapatáról – sem feledkezve meg, és ebből fedezte a szegényebb rétegek egy részét politikailag közömbösítő vagy épp megnyerő közmunka-program és rezsicsökkentés elkerülhetetlen kampánykiadásait is. Mivel a gazdasági teljesítmény ilyenformán a választásra mozgósítható társadalmi rétegek számára legitimálta a

rendszert, a politikai versenyt jogalkotási trükkökkel beszűkítő, erősen manipulált választásokon eleve nem lehetett kétséges a hatalom birtokosainak győzelme. És akkor még nem is beszéltünk az autokratikus rendszerből nem levezethető teljes politikai alternatívátlanságról, ellenzéki fantáziátlanságról, az új rendszer előtti tanácstalanságról, a politikai technológiák alkalmazásában megmutatkozó bénaságról és pancserségről, az ellenzéki politikai innováció szinte teljes hiányáról, mindenekelőtt persze az ellenzék megismerését, jól mediatizálható politikai vezér hiányáról, amely egy vezérdemokráciában eleve vereségre ítélt bármely ellenzék. De ha az ellenzéki erőket karizmatikus politika zsenik vezetik, a választásos autokráciával szemben akkor is választási vereséget kellett volna szenvedniük, még ha talán nem is ilyen arányút.

A politikai verseny kalibrálásának a választási rendszer állandó újraszabályozása ugyanis részét képezi csupán: a hatalom leválthatatlansága rendszerszintű. Tehát az az ellenzék, amely nem a rendszerváltás, hanem a kormányváltás programjával lép fel, vagy hülye, vagy gyáva és megalkuvó, vagy hazug és színlelő, így is, úgy is a rendszer foglya. A hatalmi elit a törvényhozástól az igazságszolgáltatásig, a gazdaságtól a médiáig minden területet, testületet, intézményt, szervezetet kontrollja alatt tart, és elsősorban ezeken keresztül tartja kontrollja alatt a választásokat is.

A választásos autokráciák alapkérdése az, hogy a választások – valamilyen okból – réssé válnak-e a régi vagy új autokrácia bástyafalán, vagy pedig a falat erősítik azzal, hogy az autokratikus rezsime a demokratikus legitimitás mázával vonják be. William Case a választásos autokrácia manipulációs eszköztárát bemutató „Miként uralják a hatalom birtokosai a választási küzdőteret?” című tanulmányában így foglalja össze ezt a „rés vagy

fal” dilemmát: „Ha a hatalom birtokosai mesterfokon művelik a manipulációt, vagyis képesek csillapítani a fordított elosztás (értsd: az erőforrások átcsoportosítása a szegényektől a gazdagokhoz – Sz.Á.) keltette szociális feszültségeket, miközben az intézményeket is hozzáigazítják az új helyzethez, akkor – hatalmon maradásuk biztosítékaként – tartóssá tehetik a választásos autokráciát.“ Nos, pontosan erre derült fény Magyarországon a 2010 óta rohamtempóban kiépülő autokratikus rendszer – egyfajta vezérdemokrácia – első választási tesztjén. Most már mi, Ázsiához felzárkózó magyar emberek is elmondhatjuk, hogy a választásos autokrácia tartóssá vált Magyarországon. Korszakos jelentőségűvé azonban ez a rendszer csak akkor válhat, ha a hatalom birtokosainak nem száll fejükbe a dicsőség, ha az autokratikus hatalom kiépítésének eddigi akadálytalanságából nem vonják le azt a téves következtetést, hogy akkor most már bármit megtehetnek, bármire képesek, bármilyen határt átléphetnek bárhol bármikor. Mert ha – és megint William Case-t idézem – a közeli vagy távoli jövőben „ügyetlenül reagálnak, rosszul igazítják hozzá a rendszert az új kihívásokhoz, netán kifejezetten rugalmatlanok, akkor a nép elsöpörheti a választások fölötti hatalmi kontrollt. Ilyenkor a görcsös ragaszkodás a hatalomhoz könnyen odáig fajulhat, hogy a hatalom birtokosai még a kemény önkényuralomhoz is inkább készek visszatérni, semmint hogy elfogadják a demokratikus átmenetet. Ez azonban ilyenkor már csak olaj a tűzre.” Magyarország azonban jelenleg mindenféle demokratikus átmenettől végtelen távolságban van. Jó, ha elkerüli a választásos autokráciából a nyílt diktatúrába, a vezérdemokráciából a vezérállamba való átmenetet. Az új rendszert ugyanis ez idő szerint igazán komoly kihívás csak a radikális nemzeti populizmus fasisztoid erői felől fenyegeti.